

ΠΜΣ «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ»

Μάθημα: «Πρόληψη του εγκλήματος και κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισθέντων»

Διδάσκουσα: Καθηγήτρια Χριστίνα Ζαραφωνίτου

Ακαδημαϊκό έτος : 2019-2020 Β' Εξάμηνο

Η εργασία αναρτήθηκε με την συγκατάθεση της συγγραφέως

Παρουσίαση του προγράμματος πρόληψης

“Step by Step Together for Safety”

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Ελένη Χαραλάμπους

Εισαγωγή

Σύμφωνα με τα πορίσματα ερευνών, τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί ο φόβος και η ανασφάλεια των πολιτών για το έγκλημα. Το φαινόμενο αυτό ενισχύεται έντονα και από τα Μ.Μ.Ε. που προβάλλουν εικόνες που είτε είναι στην υπερβολή τους είτε αναφέρουν μη - διασταυρωμένες πληροφορίες. Υπάρχουν άλλωστε, δημοσιογράφοι που παίρνουν τον ρόλο του δικαστή, χωρίς καμία συνέπεια. Πάνω σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, οι πολίτες επηρεάζονται και διαμορφώνουν απόψεις και τάσεις που προωθούν την ποινικοποίηση νέων συμπεριφορών, αφού θεωρούν πως αυτός είναι ο τρόπος για να αποφευχθεί ένα έγκλημα¹. Από την άλλη, η πίεση που ασκούν οι πολίτες σε κυβερνήσεις οδηγεί τις τελευταίες στη λήψη μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής, που προωθούν την ανάπτυξη πόλεων – φρουρίων όπως και τη στοχοποίηση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων που συχνά (όπως φανερώνουν τα στατιστικά δεδομένα) καταλήγουν στη φυλακή.

Προκύπτει, έτσι η απαίτηση των πολιτών για περισσότερες πολιτικές και προγράμματα πρόληψης που ενδεχομένως μπορούν και οι ίδιοι να συμμετάσχουν με αλτρουιστικά πάντα κίνητρα, όπως αποδεικνύεται και από το πρόγραμμα που θα αναλυθεί παρακάτω. Ειδική μνεία πρέπει να γίνει και σε κάτι που συχνά λησμονείται από πολλούς: το πώς κάποιο άτομο μπορεί να φτάσει στην παραβατική συμπεριφορά, ποιοι παράγοντες το οδήγησαν εκεί κι όχι μόνο το πώς επιλέγουμε σαν κοινωνία τις αυστηρότερες ποινές. Σημαντικό είναι, λοιπόν, η κοινωνία να στρέψει την προσοχή της στους νέους και στις διαδικασίες κοινωνικοποίησής τους στοχεύοντας στους παράγοντες εγκληματογένεσης, αλλά και στην ενίσχυση των προστατευτικών παραγόντων από το έγκλημα. Παράλληλα, σημαντική κρίνεται και η επικέντρωση στην ομαλή επανένταξη των δραστών στην κοινωνία.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δυο κεφάλαια και ουσιαστικά θα πραγματευτεί την έννοια της πρόληψης, με αναλύσεις όρων, και την παρουσίαση του ουγγρικού προγράμματος *«step by step together for safety»*. Το πρώτο κεφάλαιο, όπως αναφέρθηκε, θα εστιάσει στην

¹Για τα ελληνικά δεδομένα και την έρευνα του EUICS, καθώς και το «παράδοξο» που δημιουργείται από τον αυξημένο φόβο του εγκλήματος αλλά και συνάμα τα χαμηλά ποσοστά θυματοποίησης των Ελλήνων πολιτών βλ. **Χ. Ζαραφωνίτου**, *Ο φόβος του εγκλήματος: Ένα ελληνικό "παράδοξο"*, στο *Ποινική Δικαιοσύνη και Εγκληματολογία*, 1/2009, σ. 1 - 9

πρόληψη και στις διακρίσεις της και θα ολοκληρωθεί με την αναφορά φορέων πρόληψης τόσο σε εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο. Το δεύτερο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην παρουσίαση του παραπάνω προγράμματος, περιληπτικά και μεθοδολογικά, ενώ ολοκληρώνεται με την αξιολόγηση και τα αποτελέσματά του στην ουγγρική κοινωνία. Τέλος, παρουσιάζονται κάποια συμπεράσματα και προτάσεις.

I. Εννοιολογικές προσεγγίσεις της πρόληψης

Η λέξη πρόληψη προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη πρόληψις και αποτελείται από την πρόθεση προ και το ρήμα λαμβάνω (προ + λαμβάνω)². Η κοινά αποδεκτή αγγλική ορολογία prevention έχει τις ρίζες της στο λατινικό prevenire (= πριν έρθει). Η πρόληψη της εγκληματικότητας είναι ένα ζήτημα που απασχολεί τους ανθρώπους από την αρχαιότητα μέχρι τις σύγχρονες κοινωνίες και αποτελεί κυρίαρχο στόχο του πεδίου της αντεγκληματικής πολιτικής. Ως πρόληψη του εγκλήματος μπορούμε να ορίσουμε το σύνολο των πρακτικών, των προγραμμάτων, των μέτρων και των στρατηγικών που ακολουθούνται από τις αρμόδιες αρχές με σκοπό τη μείωση της εγκληματικότητας. Απαραίτητη κρίνεται η συνεργασία τόσο των τοπικών αρχών που εφαρμόζεται κάθε πρόγραμμα όσο και των υπολοίπων αρχών που συνεργάζονται σε αυτές τις πρωτοβουλίες. Υπό το πρίσμα αυτό, όλα τα προγράμματα πρόληψης που εντοπίζουμε δοκιμάζονται για την αποτελεσματικότητά τους και τη βιωσιμότητά τους στο χρόνο.

Η πρόληψη επιμερίζεται σε τρία βασικά επίπεδα· στη πρωτογενή, στη δευτερογενή και στη τριτογενή πρόληψη. Στην πρωτογενή πρόληψη περιλαμβάνονται τα προγράμματα και στρατηγικές που απευθύνονται σε όλους τους κοινωνούς για την αντιμετώπιση της εγκληματογένεσης. Πιο αναλυτικά, σε αυτό το πρώτο επίπεδο έμφαση δίνεται στην ανατροφή, στην κοινωνικοποίηση και γενικότερα στο περιβάλλον που διαμορφώνει την προσωπικότητα του ατόμου. Κύρια πρόσωπα – πρότυπα θεωρούνται οι γονείς του ατόμου, όντας φυσικοί παιδαγωγοί του και οι ομάδες ομηλίκων (peer groups) που εντοπίζονται στο σχολικό περιβάλλον³. Οι επιλογές των ατόμων και το περιβάλλον στο οποίο θα κινηθούν, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην ολοκλήρωση της προσωπικότητάς τους, καθώς έστω και ένα ερέθισμα (π.χ. η ύπαρξη όπλου) σε συνδυασμό με δυσμενείς περιβαλλοντικές συνθήκες μπορεί να οδηγήσει στο έγκλημα. Στην ουσία, η πρωτογενής πρόληψη στοχεύει στην ανάπτυξη προστατευτικών παραγόντων από το έγκλημα.

Η δευτερογενής πρόληψη απευθύνεται στους εν δυνάμει και στους περιστασιακούς παραβάτες, στοχεύοντας στη μείωση των ευκαιριών τέλεσης του εγκλήματος⁴. Αυτό πραγματοποιείται μέσω των ποινικών νόμων και την έγκαιρη επέμβαση τόσο των αρμόδιων αρχών (π.χ. αστυνομία) όσο και των πολιτών, των Μ.Μ.Ε., ακόμα και με τον τρόπο, που είναι σχεδιασμένο αρχιτεκτονικά το δομημένο περιβάλλον⁵. Η τριτογενής πρόληψη αναφέρεται στα άτομα που έχουν ήδη εγκληματήσει και ενδεχομένως έχουν ακολουθήσει κάποια εγκληματική σταδιοδρομία. Σκοπός της είναι η αποφυγή της υποτροπής και η απομάκρυνσή

²Ορίζεται ως η αποτροπή, η λήψη μέτρων για την παρεμπόδιση (της εκδήλωσης δυσάρεστου φαινομένου): της βίας / της εγκληματικότητας / των τροχαίων ατυχημάτων. **Γ. Α. Μπαμπινιώτης**, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, 2002, σ. 1484

³**Α. Χάιδου**, *Εγκληματικότητα Ανηλίκων: Αιτιολογικές προσεγγίσεις, πρόληψη και κοινωνικός έλεγχος*, 2019, σ. 61

⁴**Γ. Νικολόπουλος**, « Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως φορέας αντεγκληματικής πολιτικής: Το πρόγραμμα της Χάγης και η εφαρμογή του, 2008, σ. 11 - 13

⁵**Α. Χάιδου**, *Εγκληματολογικά Κείμενα: Ανήλικοι – Ναρκωτικά – Κοινωνικός Έλεγχος*, 2003, σ. 46 - 47

των δραστών από τις ειδικές περιβαλλοντικές συνθήκες, που ωθούν στην υποτροπή⁶. Τα πλαίσια – επίπεδα διαδέχονται το ένα το άλλο και αλληλοεπιδρούν.

1.1. Διακρίσεις πρόληψης

Η συχνότερη και κύρια διάκριση της πρόληψης είναι εκείνη μεταξύ ποινικής και κοινωνικής. Η πρώτη αναφέρεται στην εφαρμογή του ποινικού νόμου με την επιβολή κυρώσεων που αναγράφονται στον ποινικό κώδικα μετά την τέλεση κάποιου αδικήματος, εστιάζοντας στην ειδική πρόληψη που στοχεύει στην αποτροπή των εν δυνάμει παραβατών ή στην γενική πρόληψη με τον παραδειγματισμό των πολιτών μέσω των ποινικών μέτρων. Αμφότερες, η γενική και η ειδική πρόληψη, θα αναλυθούν παρακάτω. Αντιθέτως, η κοινωνική πρόληψη αναφέρεται στη μείωση ή την εξουδετέρωση κοινωνικών παραγόντων διακινδύνευσης⁷ που οδηγούν στην εγκληματική συμπεριφορά⁸. Σε αυτό το σημείο, αξιοσημείωτη είναι και η αναφορά στη διάκριση της κοινωνικής πρόληψης. Έτσι, διακρίνεται σε γενική κοινωνική πρόληψη που αναλύεται παρακάτω και έχει σκοπό μέσω της διαπαιδαγώγησης και της κοινωνικοποίησης των ατόμων να ενισχυθούν οι παράγοντες και οι συνθήκες εκείνες που θα ωθήσουν το άτομο μακριά από το έγκλημα. Ακόμη, διακρίνεται και σε περιστασιακή πρόληψη που μέσω της δημιουργίας διάφορων φυσικών και μη εμποδίων μπορεί να δυσχεράνει την πιθανότητα εγκλήματος⁹. Χαρακτηριστικά παραδείγματα περιστασιακής πρόληψης είναι τα συστήματα ασφαλείας και η διαμόρφωση του δομημένου περιβάλλοντος με εμπόδια στοχεύοντας στη μείωση της εγκληματικότητας¹⁰.

1.1.α Γενική πρόληψη

Η γενική πρόληψη απευθύνεται σε όλους τους κοινωνούς που αποτελούν το κοινωνικό σύνολο και έχει διττό χαρακτήρα. Αρχικά, εμφανίζεται με τον όρο αρνητική γενική πρόληψη και στοχεύει στον εκφοβισμό των πολιτών από τις αρνητικές συνέπειες που επιφέρουν τα εγκλήματα (δηλαδή τις ποινές). Έχει ως αρχή ότι οι επαπειλούμενες ποινές θα αποτρέψουν τον εν δυνάμει εγκληματία μέσω των αρνητικών συνεπειών κατά και μετά την έκτισή τους. Υπάρχει η άποψη ότι η αρνητική γενική πρόληψη ουσιαστικά εργαλειοποιεί τα άτομα που τους έχει επιβληθεί κάποια ποινή, αποσκοπώντας στον εκφοβισμό του υπόλοιπου κοινωνικού συνόλου. Σύμφωνα, μάλιστα, με τον Beccaria και τον Bentham η μετάβαση στην εγκληματικότητα θεωρείται ελεύθερη επιλογή του ατόμου, κατόπιν εξέτασης του οφέλους και του κόστους της πράξης του¹¹. Σύμφωνα με την ωφελμιστική θεωρία, η ποινή στοχεύει στην πρόληψη των εγκλημάτων μέσω της λογικής κρίσης των πολιτών και των αποφάσεών τους, καθώς αναλογίζονται τις συνέπειες.

Η αρνητική γενική πρόληψη και ο εκφοβισμός στον οποίο στοχεύει, επιτυγχάνονται μέσω τριών βασικών παραγόντων: (Α) Τη γνώση από τους πολίτες ότι υπάρχουν κανόνες στην

⁶Α. Χάιδου, *Εγκληματολογικά Κείμενα: Ανήλικοι – Ναρκωτικά – Κοινωνικός Έλεγχος*, 2003, σ. 47

⁷Σύμφωνα με τον Zara και Farrington νοούνται «ως μια μεταβλητή βάση της οποίας θα μπορούσε να προβλεφθεί αυξημένη πιθανότητα διάπραξης ενός ποινικού αδικήματος», Ε. Κοντοπούλου, Κ. Πανάγου, Ε. Ανίτση, Μ. Λεμπέση, *Εμπειρική διερεύνηση της υποτροπής στο πλαίσιο του ΝΠΙΔ Επάνοδος για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισθέντων*, 2018, σ. 22 - 23

⁸Ζαραφωνίτου, *Πρόληψη της Εγκληματικότητας σε Τοπικό Επίπεδο*, 2003, σ. 11

⁹Το ίδιο, σ. 12

¹⁰Ρ. Μ. Cozens, *Crime Prevention Through Environmental Design*, 2008, σ. 153 -177

¹¹Ε. Λαμπροπούλου, *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, 1994, σ.125

κοινωνία που διακρίνουν το σωστό από το λάθος, το δίκαιο από το άδικο.¹². (Β) Την ενθάρρυνση για την ακολουθία των κανόνων, να μην μπαίνει δηλαδή ο κοινωνός στη διαδικασία να αμφισβητήσει τον κανόνα ακόμα κι αν υπάρχουν υποπολιτισμικοί κανόνες που είναι ισχυρότεροι από τους ποινικούς¹³. (Γ) Στην γρήγορη επιβολή της ποινής, η οποία πρέπει κατά πολλούς να είναι όσο αυστηρότερη γίνεται¹⁴.

Η θετική γενική πρόληψη, συμπληρώνει την αρνητική. Ουσιαστικά διατηρεί το στοιχείο του εκφοβισμού και στοχεύει στην αποδοχή και καθολικότητα του κανόνα μέσω του παραδειγματισμού που επιφέρουν οι ποινές. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, προσπαθεί να ενδυναμώσει την εμπιστοσύνη του κοινού στους αρμόδιους φορείς της δικαιοσύνης αλλά και να προάγει τη μεταξύ τους συνεργασία. Λειτουργεί ως έμμεση διαπαιδαγώγηση των πολιτών έναντι στο έγκλημα, επισημαίνοντας ότι το έγκλημα δεν είναι αποδεκτό σε μια κοινωνία γι' αυτό και τιμωρείται¹⁵.

1.1.β Ειδική πρόληψη

Η ειδική πρόληψη έχει καθαρά ατομοκεντρικό χαρακτήρα και αποσκοπεί στη μη υποτροπή του παραβάτη. Μεταπολεμικά, η σχολή της Νέας Κοινωνικής Άμυνας υπήρξε αρωγός για την ειδική πρόληψη¹⁶. Οι υπέρμαχοί της υποστηρίζουν ότι η επιτυχία της ειδικής πρόληψης έγκειται στην αποτυχία της γενικής. Κοινό στοιχείο και των δυο είναι ο ωφελιμισμός. Η εξατομίκευση της ποινής θα βοηθήσει τις αρμόδιες αρχές να επιλέξουν την κατάλληλη «μεταχείριση»¹⁷ του παραβάτη, με σκοπό να προστατέψουν την κοινωνία αλλά και να επανεντάξουν το άτομο ομαλά σε αυτήν.

Όπως και στη θετική σχολή η αχρήστευση του δράστη όταν δεν επιδέχεται βελτίωση παραμένει σαν επιλογή. Στόχος είναι να αντιληφθεί ο δράστης τη ζημία που προκάλεσε τόσο στην κοινωνία όσο και στον ίδιο και η αποθάρρυνσή του από παρόμοιες μελλοντικές ενέργειες¹⁸. Εναλλακτικά μέτρα ποινών που εφαρμόζονται συνάμα με την ειδική πρόληψη είναι η κοινωνωφελής εργασία, ο κατ' οίκον περιορισμός, η ηλεκτρονική επιτήρηση¹⁹, η υπό όρον απόλυση και η δοκιμασία (probation)²⁰.

1.2 Φορείς πρόληψης σε διεθνές και τοπικό επίπεδο

¹²Ε. Λαμπροπούλου, *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, 1994, σ. 126 - 127

¹³Ε. Λαμπροπούλου, *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*, 2012, σ. 186 - 187

¹⁴Ε. Λαμπροπούλου, *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, 1994, σ. 128 - 136

¹⁵Το ίδιο, σ. 137 - 140

¹⁶Β. Βλάχου, *Ιστορική επισκόπηση των εγκληματολογικών θεωριών κατά τον 19^ο αιώνα*, 2012, σ. 117 - 140

¹⁷Με τον όρο «μεταχείριση» νοείται γενικά η κοινωνική αντίδραση απέναντι στο έγκλημα μέσω θεσμών και νόμων και ειδικά νοείται ως η επανένταξη του εγκληματία στο κοινωνικό σύνολο έπειτα από τις δράσεις και πρακτικές που εφαρμόστηκαν για τη βελτίωσή του. Για περισσότερες λεπτομέρειες για την έννοια της μεταχείρισης βλ. Η. Δασκαλάκη, *Η μεταχείριση του εγκληματία*, 1981, σ. 1 - 35

¹⁸Ε. Λαμπροπούλου, *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*, 2012, σ. 196 - 199

¹⁹Α. Χάιδου, *Ποινολογία – Σωφρονιστική*, 2018 σ. 147 - 159

²⁰Ε. Λαμπροπούλου, *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*, 2012, σ. 200 - 202

Από τη δεκαετία του 1980, τα βασικότερα παραδείγματα πρόληψης εντοπίζονται στα συμμετοχικά μοντέλα πρόληψης, στο τοπικό επίπεδο και στην έννοια της κοινότητας. Απαραίτητη είναι η αναφορά του συμμετοχικού μοντέλου πρόληψης της Γαλλίας με την ίδρυση της αστυνομίας της εγγύτητας (police de proximité) ή ενδεικτικά του προγράμματος «Θερμά καλοκαίρια». Και τα δυο προϋπέθεταν συνεργασία και διεταιρικότητα του κοινού με τις αρμόδιες αρχές. Επίσης, στη Μεγάλη Βρετανία έκαναν την εμφάνισή τους πολιτικές νόμου και τάξης (crime and disorder act) και προγράμματα ασφαλέστερων πόλεων (safer cities programmes). Συγχρόνως στις ΗΠΑ ιδρύθηκε ο θεσμός της επιτήρησης της γειτονιάς (neighborhood watch). Σημαντικές ήταν επίσης οι δράσεις του προγράμματος πρόληψης Seattle Community Crime Prevention Program που επιδίωκε την ενημέρωση των πολιτών και τη συνεργασία τους με την αστυνομία για καλύτερα αποτελέσματα²¹. Ωστόσο στις ΗΠΑ εφαρμόστηκαν και πρακτικές μηδενικής ανοχής (zero tolerance) που αργότερα δέχθηκαν επικρίσεις σχετικά με παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης που ιδρύθηκε το 1949, με έδρα το Στρασβούργο, έχει ασχοληθεί πολλάκις με θέματα πρόληψης και έχει εκδώσει αρκετές συστάσεις για την πρόληψη από το έγκλημα αλλά και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με σημαντικότερη συνεισφορά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων το 1950²². Ένας από τους κυριότερους φορείς που έχουν συσταθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης είναι το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πρόληψης του Εγκλήματος (EUCPN), το οποίο ιδρύθηκε το 2001 και εδρεύει στις Βρυξέλλες. Στόχος του EUCPN είναι η προώθηση γνώσεων για τη συνεργασία κρατικού και υπερκρατικού επιπέδου των χωρών για την πρόληψη της εγκληματικότητας μέσα από κοινές πολιτικές²³. Άλλος ένας οργανισμός που έχει κύριο ρόλο σε πολιτικές πρόληψης είναι ο Ο.Η.Ε. (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών), που ιδρύθηκε το 1945. Το 1950 θεσπίστηκαν μάλιστα η Επιτροπή Πρόληψης και Ελέγχου του Εγκλήματος (Committee on Crime Prevention and Control) και ο Τομέας Πρόληψης του Εγκλήματος και Ποινικής Δικαιοσύνης (Crime Prevention and Criminal Justice Branch). Ανά πενταετία ο Ο.Η.Ε. οργανώνει συνέδρια που στόχο έχουν την αλληλεπίδραση των τοπικών και των διεθνών εμπειριών στην αντεγκληματική πολιτική για να καταρτιστούν προτάσεις και προγράμματα πρόληψης που θα ακολουθούνται από όλες τις χώρες μέλη²⁴.

Όσον αφορά τους φορείς πρόληψης στην Ελλάδα, το 1987 ιδρύθηκε το πρώτο Συμβούλιο Πρόληψης, που είχε ενημερωτικό χαρακτήρα. Ακολούθησαν τα τοπικά συμβούλια πρόληψης της εγκληματικότητας το 1999, τα οποία το 2005 μετονομάστηκαν σε τοπικά συμβούλια πρόληψης της παραβατικότητας και στόχευαν τόσο στην ενημέρωση των πολιτών αλλά και στην ενδυνάμωση της συνεργασίας τους με τους πολίτες και τις αρμόδιες αρχές²⁵.

²¹Για εκτενέστερες πληροφορίες σχετικά με τα προγράμματα και πρακτικές που ακολούθησαν αυτές οι τρεις χώρες βλ. **Χ. Ζαραφονίου**, *Πρόληψη της Εγκληματικότητας σε Τοπικό Επίπεδο*, 2003, σ. 44 – 82 και 163 - 167

²²**Ι. Φαρσεδάκης**, *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όρια της*, 1991, σ. 91 - 94

²³Πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας όσο και για τις δράσεις του EUCPN βλ. στην ιστοσελίδα: <https://eucpn.org/about-us>

²⁴**Γ. Νικολόπουλος**, *Σημειώσεις μαθήματος Διεθνοποίηση της Αντεγκληματικής πολιτικής: Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών ως φορέας αντεγκληματικής πολιτικής και προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου*, 2020, σ. 2 - 4

²⁵**Χ. Ζαραφονίου**, *Σημειώσεις μαθήματος Πρόληψη του Εγκλήματος και Κοινωνική Επανάταξη των Αποφυλακισθέντων: «ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ & ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»*, 2020, σ.19 - 22

II. Παρουσίαση του προγράμματος STEP BY STEP TOGETHER FOR SAFETY

II.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις του προγράμματος

Εικόνα 1. Γεωγραφική τοποθεσία της πόλης Csongrád

Το πρόγραμμα ονομάζεται «*step by step together for safety*» ή αλλιώς σε ελεύθερη μετάφραση στα ελληνικά «*βήμα προς βήμα μαζί για την ασφάλεια*». Οι πληροφορίες και τα δεδομένα που παρατίθενται έχουν αντληθεί εξ ολοκλήρου από την ιστοσελίδα του EUCPN²⁶. Το εν λόγω πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στην Ουγγαρία κατά τα έτη 2009–2011, από το δημοτικό αρχηγείο της αστυνομίας Csongrád και χρηματοδοτήθηκε από το μητροπολιτικό δήμο του Szeged, από το δήμο της

περιοχής Csongrád και από το Εθνικό Συμβούλιο για την πρόληψη του εγκλήματος. Η πόλη βρίσκεται νότια της Ουγγαρίας, αποτελείται από 423,000 κατοίκους και συνορεύει με τη Σερβία και τη Ρουμανία. Το πρόγραμμα εστίασε στην εφαρμογή παρεμβάσεων σχετικά με τις καλές τέχνες, τις αθλητικές δραστηριότητες και το χιούμορ στην πρόληψη του εγκλήματος. Η πρωτοβουλία αυτή ξεκίνησε από εγκληματολογικές στατιστικές του 2006–2008 και από τα πορίσματα έρευνας του τμήματος Κοινωνιολογίας του πανεπιστημίου Szeged για την ανασφάλεια του πληθυσμού στο κέντρο της πόλης και την αποδοτικότητα της αστυνομίας κατά την περίοδο 2000–2009, που έδειχναν αύξηση της νεανικής παραβατικότητας. Το πρόγραμμα αποτελείται από τρεις ενότητες που βασίζονται στις ευκαιρίες που υπάρχουν στην εκπαίδευση, στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου και στην ενίσχυση των δεσμών της κοινότητας με σκοπό την πρόληψη της εγκληματικότητας.

II.2. Μεθοδολογία

Κύριος πυλώνας του προγράμματος ήταν μια «ταξιδιωτική έκθεση» με τίτλο «Prevention Media Collection» που αποτελείτο από μικρού μήκους ταινίες και από πάνελ οθονών που παρουσίαζαν εικόνες για την πρόληψη του εγκλήματος. Συμπληρωματικά, υπήρχαν ενημερωτικά φυλλάδια πρόληψης στο χώρο, με αναλυτικές πληροφορίες για τις παρουσιάσεις των ταινιών και των εικόνων των οθονών. Παράλληλα, χρησιμοποιήθηκε οπτικοακουστικό υλικό με χιουμοριστικές καρικατούρες για να είναι ελκυστικότερο για τα παιδιά και το κοινό.

²⁶Ολόκληρο το άρθρο και η επίσημη παρουσίασή του μπορεί να βρεθεί στην επίσημη ιστοσελίδα του EUCPN: https://eucpn.org/knowledge-center?search_api_fulltext=step+by+step+together+for+safety

Πρακτική του προγράμματος ήταν η διαπαιδαγώγηση σε υπαίθριο χώρο (outdoor pedagogy), η οποία είχε διάρκεια έξι μηνών και ήταν βασισμένη στη λογική ότι η εμπειρία βοηθά τα άτομα να βιώσουν καταστάσεις που διαφορετικά δεν θα βίωναν. Τα άτομα συμμετείχαν σε διαφορετικές ομαδικές αθλητικές δραστηριότητες, που τα βοηθούσαν να μάθουν τόσο τους εαυτούς τους όσο και να νοιάζονται για τους άλλους μέσω της συνεργασίας που απαιτούσε κάθε άθλημα. Τέτοιες εκπαιδεύσεις συνέβαλαν στη βελτίωση χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων και στην εσωτερίκευση και αφομοίωση της εμπειρίας. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί ο παραλληλισμός που γίνεται ανάμεσα στη συνεργασία των αθλητών για το μέγιστο πιθανό αποτέλεσμα με τη συνεργασία των πολιτών για τη συνοχή και την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας.

Εικόνα 2. Στιγμιότυπο από ομαδική αθλητική δραστηριότητα

Στην ενότητα της εκπαίδευσης, συμμετείχαν μαθητές από δημοτικά (30.000), γυμνάσια-λύκεια (25.000) και φοιτητές του πανεπιστημίου Szeged (30.000). Στο σύνολο, οι συμμετέχοντες για τα έτη 2009–2011 ανέρχονται στις 85.000. Πιο συγκεκριμένα, στα

Εικόνα 3. Παιχνίδια καρτών και αφίσες

Εικόνα 4. Συζήτηση θεμάτων πρόληψης του εγκλήματος στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

σχολεία, η εκμάθηση για την πρόληψη του εγκλήματος υλοποιήθηκε μέσω πάνελ οθονών που παρουσίαζαν ταινίες μικρού μήκους και παιχνίδια με κάρτες και παζλ, με θεματικές για την πρόληψη του εγκλήματος. Ακόμη, υπήρχαν σελιδοδείκτες, προγράμματα μαθημάτων, φυλλάδια, αφίσες, βιβλία και η προαναφερόμενη εφαρμογή της εμπειρικής διαπαιδαγώγησης τόσο εντός όσο και εκτός σχολείου καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς. Στο πανεπιστήμιο του Szeged, πραγματοποιήθηκαν διαλέξεις προβολή ταινιών μικρού μήκους με τίτλο «Πρόληψη Ναρκωτικών», «Γενική Πρόληψη» και «Ασφάλεια των νέων: Η υπόσχεση του μέλλοντος μας».

Στα πλαίσια της αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, η πολιτεία, μέσω δημοπρασιών, εξασφάλισε κάποιους πολυσύχναστους χώρους για τη διενέργεια graffiti. Επιπλέον, δημιουργήθηκε το εργαστήριο «*With brain and chess*» (Aggyal sakkal), που περιελάμβανε την εκμάθηση σκάκι για τους νέους, με το σκεπτικό ότι το σκάκι θα προήγαγε δεξιότητες λογικής και πρόβλεψης των συνεπειών. Μετά την ολοκλήρωση κάθε παρτίδας, πραγματοποιούνταν συζήτηση για μια από τις θεματικές της έκθεσης. Επίσης, δημοσιεύτηκε το περιοδικό BREKI που απευθυνόταν σε παιδιά 4-12 ετών. Το BREKI περιελάμβανε σελίδες με παιχνίδια και ενημερώσεις για την πρόληψη του εγκλήματος και διανεμήθηκε σε όλη την πολιτεία, όπως και το ψηφιακό ημερολόγιο με τις καρικατούρες. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι τέτοιες πρακτικές συνεχίζουν να υλοποιούνται και στις καλοκαιρινές κατασκηνώσεις.

Εικόνα 5. Graffiti σε πολυσύχναστο δρόμο της πόλης

Εικόνα 6. Δημιουργία graffiti με παρουσία αστυνομικών

Αξιοσημείωτη ήταν επίσης και η πρωτοβουλία των αστυνομικών να δημιουργήσουν συναντήσεις εκπαιδεύσεων aikido που απευθύνονταν σε παιδιά πάνω από τα 12 έτη. Σε αυτές τις εκπαιδεύσεις τα παιδιά μάθαιναν τεχνικές αυτοοάμυνας σε περίπτωση που έπρεπε να προστατέψουν τους εαυτούς τους από κάποια επίθεση. Σε εφαρμογή τέθηκε επίσης το πρόγραμμα «μιλώντας για πρόληψη» (Talking for Prevention) που υποστήριζε και βοηθούσε άτομα με προβλήματα όρασης με τη χρήση ακουστικού υλικού για την πρόληψη. Άλλη μια πρωτοβουλία υπήρξε η δημιουργία του «*Ζωολογικού Κήπου Πρόληψης*» (Prevention Zoo), ενός προγράμματος που υλοποιούνταν από το ζωολογικό κήπο του Szeged (Szeged Zoo) και αφορούσε την πρόληψη του εγκλήματος και την προστασία του περιβάλλοντος.

Τέλος, ιδιαίτερα σημαντική ήταν η πενθήμερη εκπαίδευση των αστυνομικών, των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων, των κοινωνικών λειτουργών και των επαγγελματιών παιδικής προστασίας, με την οποία έρχονταν σε επαφή με την εμπειρική διαπαιδαγώγηση

και τα οφέλη της προκειμένου να μεταδώσουν στους συμμετέχοντες τις δικές τους εμπειρίες. πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της ενίσχυσης των δεσμών της κοινότητας και της μεθοδολογίας της εκπαίδευσης από επαγγελματίες σε συνεργασία με την κοινότητα.

II.3 Αξιολόγηση-Αποτελέσματα

Βασικούς στόχους του προγράμματος αποτέλεσαν η δημιουργία ενός προγράμματος πρόληψης, που θα στόχευε στη βελτίωση των τεχνικών αυτοάμυνας των νέων και στη μείωση των ευκαιριών να γίνουν θύματα ή δράστες με τη χρήση οπτικοακουστικών μεθόδων, που θα γινόταν εύκολα κατανοητά από τους αποδέκτες τους.

Η αξιολόγηση του προγράμματος πραγματοποιήθηκε στη βάση του αριθμού των επισκεπτών (οι οποίοι ανήλθαν στο 14.000) και με τη χορήγηση ερωτηματολογίων στους κατοίκους της πόλης για να αποτυπωθούν οι σκέψεις τους και οι απόψεις τους για τα προγράμματα πρόληψης. Τα αποτελέσματα της έρευνας ανέδειξαν την μεγάλη απαίτηση του κοινού για εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης. Στην ετήσια έκθεση, συμπεριλήφθηκαν αστυνομικές στατιστικές τόσο για την αποδοτικότητα και τις πρακτικές της αστυνομίας όσο και για το αίσθημα ανασφάλειας των πολιτών²⁷. Η έκθεση πρόληψης, μάλιστα, είχε τόσο μεγάλη απήχηση, που πέρα από το γεγονός ότι διαδόθηκε σε όλη τη χώρα και εκτός των συνόρων με αποδέκτες 100,000 νέους (γι' αυτό και χαρακτηρίστηκε ως «ταξιδιωτική») ήταν και η μεγαλύτερη έκθεση στην Ευρώπη από το 2003 και έχει μεταφραστεί και μεταγλωττιστεί σε αγγλικά και γερμανικά. Η ταινία μικρού μήκους «*Buddies and Party*» απέσπασε το πρώτο βραβείο στο φεστιβάλ ταινιών πρόληψης του εγκλήματος και η ταινία «*Crisis*», κέρδισε το πρώτο βραβείο από την επαγγελματική κριτική επιτροπή. Η συμμετοχή των νέων και των επαγγελματιών σε τέτοιου είδους προγράμματα αυξήθηκε. Δημιουργήθηκε ένα μεθοδολογικό εγχειρίδιο της έκθεσης που περιείχε τεχνικές πρόληψης και μοντέλα προσαρμογής μαθημάτων. Από στατιστικά δεδομένα του 2010 φαίνεται να παρουσιάζεται μια μικρή αλλά σημαντική μείωση στους νέους παραβάτες, όπως φαίνεται στον πίνακα:

Offenders	2006	2007	2008	2009	2010
Minor (0-13 years)	138	143	132	90	103
Juvenile (14-17 years)	519	533	621	502	572

Εικόνα 3. Στατιστικά δεδομένα μείωσης της εγκληματικότητας από το 2006 -2010

Χαρακτηριστικά για τις ηλικίες μέχρι 13 ετών η μείωση ήταν από 132 το 2008 σε 103 το 2010 και στην ηλικία των 14–17 από 621 το 2008 σε 572 το 2010. Εκτιμήσεις ειδικών αναφέρουν ότι λόγω του αισθήματος οικειότητας που καλλιεργούσαν οι μέθοδοι και οι πρακτικές του προγράμματος, οι νέοι μπορούσαν ελεύθερα να εκφράσουν τις απόψεις, σκέψεις τους ή ακόμη και φοβίες τους χωρίς να αισθάνονται ότι τους κρίνουν.

²⁷Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις έρευνες του πανεπιστημίου Szeged βλ. την ιστοσελίδα: <https://u-szeged.hu/english>

Άλλα αποτελέσματα της έρευνας ήταν η κατανόηση σε βάθος του προγράμματος από τους συμμετέχοντες, κάτι που απεδείχθη από τις απαντήσεις των τεστ των μαθητών. Επίσης, έγινε αντιληπτό ότι οι οπτικοακουστικές παρουσιάσεις και τα εμπειρικά προγράμματα ήταν περισσότερο κατανοητά από το κοινό σε σχέση με τις παραδοσιακές μεθόδους διαλέξεων, καθώς προσέλκυαν το ενδιαφέρον του κοινού μέσω εναλλακτικών μεθόδων.

Επιπροσθέτως, το 2011 στη Βαρσοβία της Πολωνίας το πρόγραμμα κέρδισε το βραβείο στο Διαγωνισμό Πρόληψης του Εγκλήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUCPN). Το 2014 ως αποτέλεσμα του προγράμματος δημιουργήθηκε το επιτραπέζιο παιχνίδι για οικογένειες και νέους που ονομάζεται «*Βήμα προς βήμα για την ασφάλεια*». Δημιουργήθηκαν, ακόμη, νέες αφίσες με τίτλο «*Ό,τι κάνουμε, σκεφτόμαστε και τις συνέπειες*», εστιάζοντας την προσοχή στους κινδύνους της καθημερινής ζωής για τους νέους. Το 2015 δημιουργήθηκε το βιβλίο εργασίας «*Οι περιπέτειες της Ziki, της Miki και των δυο σκυλιών*» που έγινε η βάση για το πιλοτικό πρόγραμμα «*Blue Square*». Το πρόγραμμα αυτό περιείχε δέκα συνεδρίες για τους εκπαιδευτικούς στον τομέα προστασίας των νέων με τη μεταφορά βασικών γνώσεων και μεθόδων πρόληψης²⁸.

Κλείνοντας, το πρόγραμμα, «*step by step together for safety*» βρίσκεται σε εξέλιξη ακόμη και σήμερα και κάθε χρόνο ανανεώνει τις πρακτικές του, πάντα με τον ίδιο στόχο· την πρόληψη του εγκλήματος και την αντιμετώπιση της ανασφάλειας των πολιτών.

Εικόνα 4. Αφίσες προγράμματος

Συμπεράσματα

Σε μια εποχή που οι πρωτοβουλίες προγραμμάτων πρόληψης του εγκλήματος είναι λίγες σε σχέση με τα προγράμματα καταστολής, είναι σημαντικό να επαινείται κάθε προσπάθεια. Στο πλαίσιο αυτό κρίνεται αναγκαίο να τονιστεί ο καταλυτικός ρόλος του Ευρωπαϊκού Δικτύου Πρόληψης του Εγκλήματος (EUCPN), που συνθέτει τα εμπειρικά δεδομένα των κρατών μελών και τις θέσεις των αρμοδίων εκπροσώπων του, με αποτέλεσμα να ανοίγει νέους κοινούς, ευρωπαϊκούς και διεθνείς δρόμους για προγράμματα πρόληψης. Σε αυτή τη νέα κατεύθυνση σημαντική είναι η συμμετοχή των πολιτών στις εκάστοτε πρωτοβουλίες. Τέτοια

²⁸Περισσότερες πληροφορίες για το πρόγραμμα βλ. ιστοσελίδα: <https://translate.google.com/translate?hl=el&sl=hu&tl=el&u=http%3A%2F%2Fbulisbiztonsag.hu%2Fkekter&prev=search>

προγράμματα, απαιτούν την ενημέρωση του κοινού, την κινητοποίησή τους για συμμετοχή και την απαραίτητη καθοδήγηση από τις αρμόδιες αρχές χωρίς προβλήματα συνεργασίας.

Σε τοπικό επίπεδο, η διεισδυτικότητα και η συμμετοχή του κοινού στα συμμετοχικά μοντέλα προγραμμάτων που προωθούνται είναι καίρια και θα πρέπει να ενθαρρύνεται με ποικίλα κίνητρα. Η εφαρμογή των προγραμμάτων στο μικροεπίπεδο μέσω της περιστασιακής πρόληψης θέτει τις προϋποθέσεις μείωσης της εγκληματικότητας μέσα από τη δυσχέραση δημιουργίας περιστασιακών συνθηκών που ενθαρρύνουν τους πιθανούς δράστες. Ωστόσο, δεν λαμβάνεται υπόψη η μετατόπιση του εγκλήματος. Τα προγράμματα πρέπει να στοχεύουν σε μακροπρόθεσμες επεμβάσεις κι όχι απλά στη περιστασιακή πρόληψη με παροδικά αποτελέσματα για την κοινωνία, που απλά εφησυχάζουν την ανασφάλεια και τον φόβο των πολιτών για το έγκλημα²⁹.

Αναγκαία, ακόμη, είναι η αποστασιοποίηση των προγραμμάτων από πολιτικές σκοπιμότητες και η προσαρμογή στα δεδομένα της κάθε κοινωνίας, με γνώμονα πάντα τα ανθρώπινα δικαιώματα και την προσπάσιή τους. Τα κίνητρα των πολιτών που συμμετέχουν σε τέτοια προγράμματα θα πρέπει να είναι πρωτίστως η βελτίωση της κοινωνίας και όχι η καταστολή³⁰.

Η όλο και αυξανόμενη ποινικοποίηση που βιώνουμε στις μέρες μας μόνο σε κίνδυνο μπορεί να βάλει τη ζωή μας, καθώς περισσότερα άτομα και συμπεριφορές στοχοποιούνται με αποτέλεσμα να παρατηρείται υπερπληθυσμός στις φυλακές κι όχι ουσιαστική επανένταξη των ατόμων, παραμελώντας παράλληλα τους παράγοντες οδήγησαν σε αυτή τη συμπεριφορά. Η εξέταση των παραγόντων που οδηγούν στην εγκληματικότητα αποτελεί κρίσιμο ζήτημα, προκειμένου να παρθούν τα κατάλληλα και αποτελεσματικότερα μέτρα πρόληψης από την πολιτεία που είναι υπεύθυνη για το άτομο, αφού μέσα στο πλαίσιο της διαμορφώνεται η προσωπικότητά του και συνεχώς κοινωνικοποιείται.

Καταληκτικά, λοιπόν, μέσα από διάφορες εμπειρικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί τονίζεται ολοένα και περισσότερο η ανάγκη των πολιτών για τέτοιου είδους προγράμματα και συνεργασίες που στόχο έχουν καθαρά την πρόληψη και τη βελτίωση της κοινωνίας, παρόλο που η ίδια βαδίζει σε μια εποχή «νέας τιμωρητικότητας» με περισσότερο κατασταλτικά μέτρα κάτι που αποτελεί και το «παράδοξο» της ελληνικής τουλάχιστον κοινωνίας. Υπό αυτό το πρίσμα, δημιουργείται το ερώτημα κατά πόσο οι πολίτες είναι διατεθειμένοι να θυσιάσουν μέρος της ελευθερίας τους για την ασφάλειά τους, κάτι που θέτει σε κίνδυνο και τις αρχές της δημοκρατίας αν η διαχείριση από τις αρμόδιες αρχές δεν αποδειχθεί η κατάλληλη.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βλάχου Β., *Ιστορική επισκόπηση των εγκληματολογικών θεωριών κατά τον 19^ο αιώνα*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012

Δασκαλάκης Η., *Η μεταχείριση του εγκληματία*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1981

²⁹ J. Savignac & L. Dunbar, «Guide for selecting an effective crime prevention program», σ. 4 - 24

³⁰ X. Ζαραφονίτου, *Πρόληψη της Εγκληματικότητας σε Τοπικό Επίπεδο*, 2003, σ. 184 - 189

Ζαραφωνίτου Χ., «Ανασφάλεια και Επέκταση του Κοινωνικού Ελέγχου: Ποινικοποίηση αντικοινωνικοτήτων και της αταξίας», Ποινικός Λόγος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα –Κομοτηνή, τεύχος 4, 7-9/2004, σ.σ. 2049-2059

Ζαραφωνίτου Χ., «Εγκληματολογικές προσεγγίσεις του φόβου του εγκλήματος και της (αν)ασφάλειας», στο Ποινική Δικαιοσύνη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 8-9/2006, σ.σ. 1031-1043

Ζαραφωνίτου Χ., «Ο φόβος του εγκλήματος/ Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και Προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του Φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας», στο Μελέτες Ευρωπαϊκής Νομικής Επιστήμης, Διεύθυνση σειράς: Π. Δαγτόγλου, Ν. Κουράκης, Μ. Σταθόπουλος, Α. Σάκκουλας, τεύχος Νο 3, Αθήνα, 2002, σ.σ. 15-83

Ζαραφωνίτου Χ., «Ο φόβος του εγκλήματος: Ένα ελληνικό "παράδοξο"», Προδημοσίευση από τον τιμητικό τόμο για την Σπινέλλη Κ. Δ. στο Ποινική Δικαιοσύνη & Εγκληματολογία, Αθήνα, 1/2009, σ.σ. 1- 10

Ζαραφωνίτου Χ., Πρόληψη της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Ζαραφωνίτου Χ., «Σημειώσεις μαθήματος Πρόληψη του Εγκλήματος και Κοινωνική Επανάταξη των Αποφυλακισθέντων: «ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ & ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ», Αθήνα, 2020

Κοντοπούλου Ε., Πανάγου Κ., Ανίτση Ε., Λεμπέση Μ., Εμπειρική διερεύνηση της υποτροπής στο πλαίσιο του ΝΠΙΔ Επάνοδος για την κοινωνική επανάταξη των αποφυλακισθέντων. Ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις, Εγκληματολογία, Αθήνα, τεύχος 8°, 2018, σ.σ. 22-23

Λαμπροπούλου Ε., Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1994

Λαμπροπούλου Ε., Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2012

Μπαμπινιώτης Γ. Δ., Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ Αθήνα, Β' έκδοση, 2002

Νικολόπουλος Γ. Π., Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως φορέας αντεγκληματικής πολιτικής: Το πρόγραμμα της Χάγης και η εφαρμογή του, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008

Νικολόπουλος Γ. Π., «Σημειώσεις μαθήματος Διεθνοποίηση της Αντεγκληματικής Πολιτικής: Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών ως φορέας Αντεγκληματικής πολιτικής και προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», Αθήνα, 2020

Φαρσεδάκης Ι., Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991

Χάιδου Α., Εγκληματικότητα Ανηλίκων: αιτιολογικές προσεγγίσεις, πρόληψη και κοινωνικός έλεγχος, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, Β' έκδοση, 2019

Χάιδου Α., Εγκληματολογικά Κείμενα: Ανήλικοι-Ναρκωτικά-Κοινωνικός Έλεγχος, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2003

Χάιδου Α., Ποινολογία-Σωφρονιστική, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2018

Ξενόγλωσση

Cozens P. M., «*Crime Prevention Through Environmental Design*», στο Wortley R. and Mazerolle L. (Eds) *Environmental Criminology and Crime Analysis*, William, Devon, 2008

Savignac J. & Dunbar L., «*Guide for an Effective Crime Prevention Program*», in

Public Safety Canada, Ontario, 2012

Ιστογραφία- Εικονογραφία

- <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/gd-slctng-ffctv-prgrm/index-en.aspx>
- https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/GP_ECPA_2011_HU_%27StepByStepTogetherForSafety%27-2.pdf
- <https://translate.google.com/translate?hl=el&sl=hu&tl=el&u=http%3A%2F%2Fbulisbiztonsag.hu%2Fkekter&prev=search>